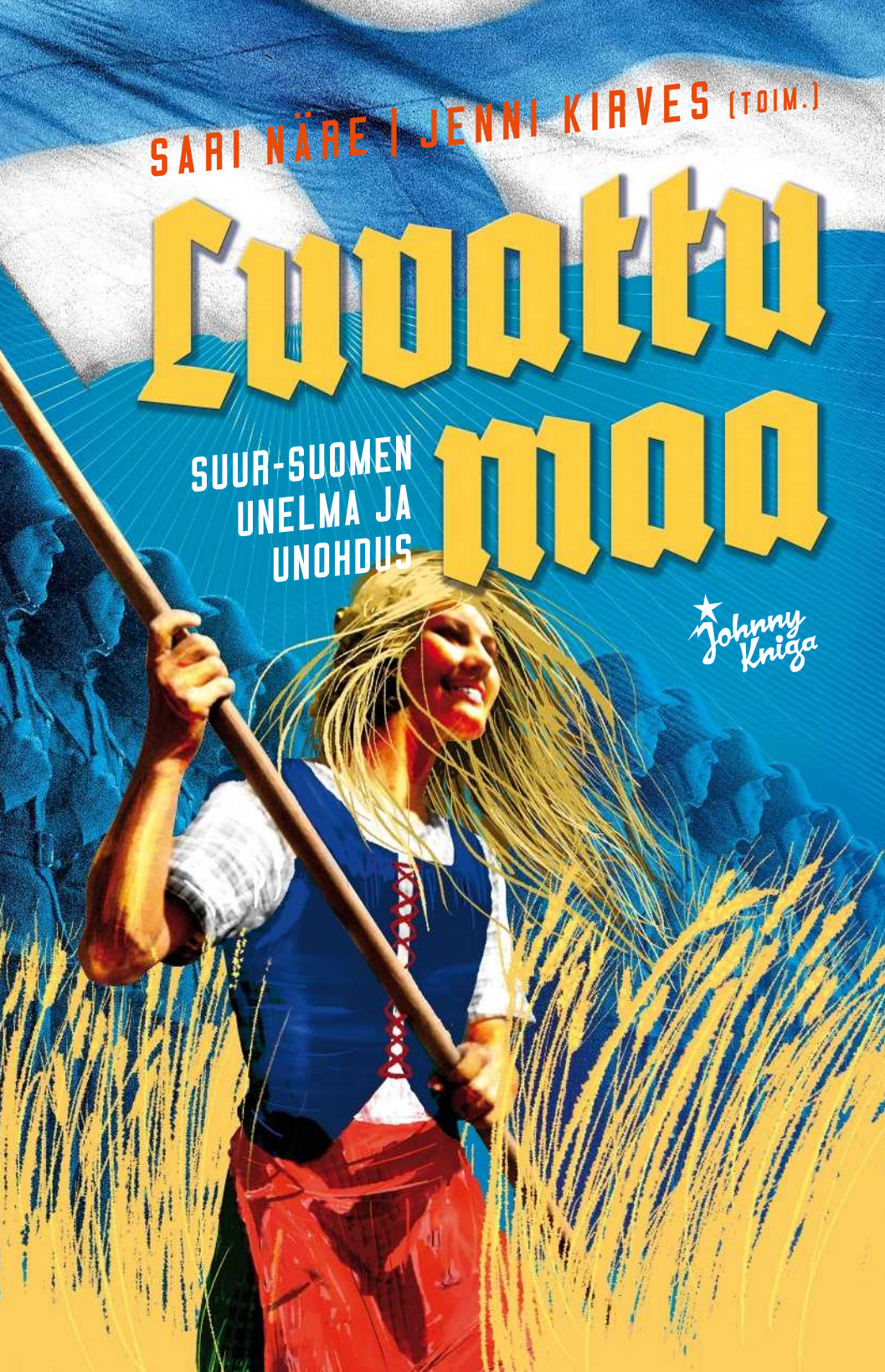

SARI NÄRE | JENNI KIRVES (TOIM.)

Luoattu maa

SUUR-SUOMEN
UNELMA JA
UNOHDUS

★
Johnny
Kniga

SARI NÄRE | JENNI KIRVES (TOIM.)

Luoattu maa

SUUR-SUOMEN
UNELMA JA
UNOHDUS

★
Johnny
Kniga

Tekijät kiittävät saamastaan tuesta Koneen säätiötä,
WSOY:n kirjallisuussäätiötä, Suomen tietokirjailijoita,
Suomen tiedetoimittajain liittoa, Taiteen edistämiskeskusta,
Pelitoiminnan tutkimussäätiötä sekä Karjalan Säätiötä.

© Sari Näre, Jenni Kirves, Ville Kivimäki,
Oula Silvennoinen, Tuomas Tepora 2014

Johnny Kniga Publishing
imprint of Werner Söderström Corporation
PL 222, 00121 Helsinki
www.johnnykniga.fi

ISBN 978-951-0-40295-5
Painettu EU:ssa

Sisällys

Sari Näre & Jenni Kirves: Esipuhe 7

Oula Silvennoinen:

KUMPUJEN YÖHÖN

– eli kuinka historiallinen muisti vääristyi

15

Tuomas Tepora:

HEIMOVELJIÄ, VALKOBANDIITTEJA JA PUNIKIN PERKELEITÄ:

Valkoisen ja punaisen Suur-Suomen aate- ja tunnehistoriaa
ennen toista maailmansotaa

69

Jenni Kirves:

NAISET SUURTA SUOMEA SYNNYTTÄMÄSSÄ:

Hurmamieltä ja hurjaa kieltä

131

Sari Näre:

"TAISTELUKENTTÄNÄ SUOMEN NUORISON SIELU":

Suur-Suomi-hengen nostatusta, hengellä pelaamista ja vastarintaa

189

Ville Kivimäki:

RINTAMAMIESTEN SUUR-SUOMI:

Odotukset, kokemukset ja tunteet jatkosodassa

259

Jenni Kirves:

PYHÄ JA KIROTTU SOTA:

Suur-Suomi-aatteen uho ja tuho aikalaisten kokemana

321

Lähteissä ja viitteissä käytetyt lyhenteet 381

Lähteet ja kirjallisuus 383

”Jokaisen maan vaarallisimmat viholliset ovat sen omat sotakiikkoilijat, militaristit.” Näin tulkitsivat itsensä rauhanpuolustajiksi mieltäneet äärivasemmistolaiset itsenäisyytemme alkuvuosisikymmeninä. Heidät oli vaiennettu julkisessa keskustelussa sotien välisen aikakauden yhteiskunnassa. Kommunismin ja Neuvostoliiton pelon ilmapiirissä moni sotaa ja aluelaajennuksia vastustanut kansalainen ei saanut ääntään kuuluville. Sen sijaan suuren äänivallan saivat Suur-Suomen rakentajat, jotka halusivat miekalla piirtää Suomen heimolle luonnolliset rajat Aunuksesta ja Vienasta Kuolaan. Tässä teoksessa kuvaamme Suur-Suomi-hankkeen taustoja ja siihen liittyvää hiljaisuuden ilmapiiriä sodan jälkeen. Heimoaatteen ohella Itä-Karjalassa kiinnosti metsistä saatava taloudellinen hyöty, ja alueen valloitusta jatkosodassa perusteltiin myös ristiretkenä bolševismia vastaan.

Näkökulmamme aiheeseen pohjautuu kokemushistoriaan: Miltä Suur-Suomi-aatteen vaikutuksen alla kasvaneesta sukupolvesta tuntui olla mukana hankkeessa? Miten he innostuivat siitä jatkosodan hyökkäysvaiheessa ja kuinka innostus hiipui sodan pitkittyessä? Millä tavoin Suur-Suomi-henkeä nostatettiin ja mitä tavalliset ihmiset siitä ajattelivat? Entä miksi koko hanke unohtui sodan jälkeen?

Oula Silvennoinen käsittelee Suur-Suomi-haaveen henkistä hautaamista. Hän tarkastelee sodan jälkeisen ajan keskustelu- ja muistikulttuurin arkoja kohtia sekä niihin liittyviä väistelyä, vähättelyä ja

vaikenemisen muotoja. Suur-Suomen muistossa ne liittyivät ennen kaikkea siihen kiusalliseen tosiseikkaan, että Suur-Suomea oli tosisaan voitu tavoitella vain kansallissosialistisen Saksan liittolaisena. Jos Saksa olisi voittanut, Suomi olisi voinut järjestää aluekysymyksensä ja puhdistaa valloittamansa alueen niin sanotusta ei-kansallisesta väestöstä, liittoutuneista välittämättä. Sodan päätyttyä oli aika ryhtyä muokkaamaan sotakokemuksesta siedettävää, poliittisesti vaaronta kansallista kertomusta. Neuvostoliiton varjossa se ei ollut helppoa. Kiusalliset yksityiskohdat häivytettiin kansakunnan muistista.

Tuomas Tepora jäljittää Suur-Suomi-aatteen historiallisia juuria: karelianismi innoitti niin oikeistohenkistä nationalismia kuin työväenliikettäkin. 1900-luvun alun sosialistinen eliitti kaavaili sisällissodan aikana Venäjän Karjalan liittämistä osaksi punaista Suomea. Poliittinen kahtiajako vuoden 1918 jälkeen teki Suur-Suomesta ääri-oikeiston keskeisen tavoitteen ja vähitellen toiseen maailmansotaan tultaessa tavallinen kansakin omaksui ajatuksen Suomen rajojen laajentamisesta. Samaan aikaan Neuvosto-Karjalan suomalaiset johtajat suomalaistivat Itä-Karjalaa. Suur-Suomi-aate oli osa kansakunnan rakentamista eikä sitä tutkittaessa tarvita natsi-korttia: aate oli osa suomalaisuutta.

Jenni Kirves kirjoittaa naisten osuudesta Suur-Suomen rakentajina muistelukirjallisuuden pohjalta. Ääneen pääsevät myös hanketta vastustaneet naiset. Suur-Suomeen latautui väestöpoliittisiakin tavoitteita, ja naisten tehtävä oli pitää yllä miesten taistelumieltä – silloinkin kun miesten into oli jo laantunut.

Kirves kartoittaa myös Suur-Suomi-hankkeen nousuhumalaa ja sen epäonnistumiseen liittyvää henkistä krapulaa ja vieroitusoireita sekä selviämiskeinoja niihin. Hän kuvaa myös Akateemisen Karjala-Seuran aktivistien lietsomaa vihapuhetta Suur-Suomen ajamiseksi. Vuonna 1925 esimerkiksi kansanrunouden tutkija Martti Haavio puhui AKS:n heimojuhlassa kansallistunnon merkityksestä ja uhasta, jonka ”kosmopoliittisuuden ja kaksikielisyyden imelä suvaitsevaisuusoppi” loivat Suomelle. Nämä teemat eivät näytä jääneen historiaan Suomessa.

Sari Näre valottaa keinoja, joilla vihaa ja uhrimieltä juurrutettiin kasvuikäisiin. Ryssävihan kylväminen kuului sotaa edeltävän ajan

nuorisokasvatukseen: uhri- ja vihapuhe oli osa kansanrunoutta, suojeluskuntien kasvatustyötä ja paikoittain kouluopetustakin.

Ryssäviha ja itsensä uhraaminen kukoistivat myös rintamaruoudessa. Nuorten manipulointi militarismiin kiteytyi Isänmaallisen Kansanliikkeen Sinimustat-nuorisojärjestön veriuhrivalassa: ”Minä lupaan kunniani ja omatuntoni kautta uhrata elämäni ja työni Suomen suuren tulevaisuuden luomiseksi. Sen hyväksi olen valmis tarvittaessa antamaan henkeni ja vereni.” Toisaalta nuoret sotilaat etsivät irtiottoa sodasta yhteishengen, uskon, leikkimielisyyden ja pelaamisen avulla. Lopuksi Näre kartoittaa myös sotaan kohdistunutta vastarintaa ja sen tukahduttamista ennen sota. Ajan henki ei ollut suotuisa pasifisteja yhdistäneille humanistisille pyrkimyksille. Uuden testamentin sanoma lähimmäisen rakkaudesta oli poliittisten syiden ohella tärkein syy kieltäytyä aseista.

Ville Kivimäki kuvaa rintamamiesten miehityskokemuksia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston muistitietoineistojen pohjalta. Kokemukset piirtyvät ristiriitaisina: varsinkin rintamaruoudessa Suur-Suomi on haltioituneen ihailun kohde, mutta asemasodan aikana mieliala vaihtui apatiaan. Hyökkäysvaiheessa rintamamiehille lupailtiin ennenaikaisesti maata Itä-Karjalasta, mutta Petroskoin valtauksen jälkeen hyökkäysmotivaatio laski rajusti. Suhautuminen valloitetujen alueiden asukkaisiin vaihteli auttamishalusta ryssittelyyn, ja vain harva suomalaissotilas kiintyi lopulta vieraaseen maahan ja sen etäiseksi jääneeseen väestöön. Saksan häviö häämötti, ja sen myötä Suur-Suomi-innostukselta katosi realistinen pohja.

Kirjoittajilla on oma persoonallinen näkökulmansa aiheeseen. Artikkelikokoelma ei pyri olemaan kattava tai tyhjentävä esitys Suur-Suomi-teemasta, vaan pikemminkin muistutus olennaisesta aiheesta, joka on etupäässä sivuutettu sodan ajan historiaa kirjoitettaessa. 1970–80-luvuilla Suur-Suomeen liittyvää perustavanlaatuista tutkimusta ovat tehneet muiden muassa Risto Alapuro (*Akateeminen Karjala-Seura* 1973), Martti Ahti (*Salaliiton ääriiviivat* 1978), Toivo Nygård (*Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen* 1978), Ohto Manninen (*Suur-Suomen ääriiviivat* 1980), Antti Laine (*Suur-Suomen kahdet*

kasvot 1982), Kyösti Julku (*Suomen Itä-rajan synty* 1987), Helge Seppälä (*Suomi miehittäjänä* 1989) ja Jukka Kulomaa (*Äänisinna: Petroskoin suomalaismiehityksen vuodet 1941–1944*, 1989).

Aihe on kuitenkin jäänyt erilliseksi saarekkeeksi, ja aika alkaa olla kypsä sotahistoriamme päivittämiseen liittämällä kokonaiskuvaan kansallisesta muistista torjutut ainekset: suomalaisten valloitusintressit ja erityisesti yksilön roolin merkitys koko hankkeelle. Moni ikäluokka on koulussa oppimansa perusteella olettanut, että maamme kävi vain puolustussotaa – Suomen oma miehityshistoria on jäänyt koululaisilta tutustumatta. Näin siitä huolimatta, että Suomi kuului toisen maailmansodan häviäjiin pitkälti valloitustensa takia. Miehitystä on selitetty samantapaisin perustein kuin mitä Hitler käytti liittäessään saksankielisiä alueita osaksi Suur-Saksaa.

Samanlaista retoriikkaa käyttivät Väinö Auer ja Eino Jutikkala vuonna 1941 ilmestyneessä kirjassaan *Finnlands Lebensraum: Das geographische und geschichtliche Finnland*, joka on tiettävästi Risto Rytin tilaama. Itä-Karjalan ja Inkerinmaan sisällyttämistä Suomeen perusteltiin siten, että Venäjä oli ryöstänyt nämä Eurooppaan kuuluvat alueet, jotka liittyivät maantieteellisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti Suomeen.

Laajimmillaan Suomeen olisivat kuuluneet myös suomenkieliset alueet länsinaapureista eli Norjan Ruijasta ja Ruotsin Norrbottenista, kuten maalailtaan Jalmari Jaakkolan kirjassa *Suomen idänkysymys*. Mahtipontisimpien suunnitelmien mukaan Suomen olisi pitänyt ulottua Uraliin ja ”Väinältä Väinälle” eli Pohjois-Venäjän Vienajoelta Latvian Väinäjoelle. Itärajan syntyhistoriaa kartoitti ajopuuteorian kehittäjä Arvi Korhonen jo 1938. Vuonna 1961 julkaistussa kirjassaan *Barbarossa-suunnitelma ja Suomi: jatkosodan synty* hän sitten esitti, että Suomi ajautui tahtomattaan jatkosotaan. Itä-Karjalan valloitus-hanke ei jäänyt epäselväksi marsalkka Mannerheimin kuuluisassa miekantuppipäiväkäsytysäkään eikä hänen jatkosodan ensimmäisessä päiväkäsytysään:

Vapaussodassa vuonna 1918 lausuin Suomen ja Vienan karjalaisille, etten tulisi panemaan miekkaani tuppeen ennen kuin Suomi ja Itä-Karjala olisivat vapaat. — Karjalan vapautus ja suuri Suomi väikky edessämme

maailmanhistoriallisten tapahtumien valtavassa vyöryssä. Suokoon kansojen kohtaloa ohjaava kaitselmus Suomen armeijan täyttää Karjalan heimolle antamani lupauksen. Sotilaat! Se kamara, jolle astutte, on heimmomme veren ja kärsimysten kyllästämaa, pyhää maata. Teidän voittonne tulevat vapauttamaan Karjalan, teidän tekonne luovat Suomelle suuren, onnellisen tulevaisuuden. – – Kutsun Teitä kanssani pyhään sotaan kansakuntamme vihollista vastaan. Sankarivainajat nousevat kesäisten kumpujen alta jälleen rinnallemme tänään, jolloin lähdemme Suomelle turvatun tulevaisuuden luodaksemme Saksan mahtavien sotavoimien rinnalla ja asetovereina vakain mielin ristiretkelle vihollistamme vastaan. Aseveljet! – Seuratkaa minua vielä viimeisen kerran – nyt kun Karjalan kansa jälleen nousee ja sarastaa Suomen uusi huomen.

Epäonnistunutta Suur-Suomi-hanketta yritettiin sodan jälkeen käsitellä myös terapeuttisen ironian avulla, ja Mannerheimin päiväkäsky joutui ääriivasemmiston pilkan kohteeksi:

Taas Marsalkan luomi hitaasti nousi
veri sininen suonissa sousi,
hän ryhtinsä oikaisi ja käskynsä jakoi,
kirjuri muistiin sen koneella takoi.
Oi kuulkaatte sankarit Summan ja Kollaan,
Päiväkäskyni viimeinen, kusessa ollaan.

Pääasiallisesti kansa kuitenkin sodan jälkeen pikemminkin palvoi kuin arvosteli johtajaansa. Suomalaisille tyypillinen tapa käsitellä arkaluonteisia asioita on ollut vaikenemalla valehteleminen, oli sitten kyse Itä-Karjalan miehittämisestä, alueelle sijoitetuista keskitysleireistä, poliittisista vangeista tai liittolaisyhteyksistä valtioon, joka toteutti holokaustin. Ikään kuin mitään arveluttavaa ei olisi tapahtunutkaan, jos siitä ei puhuta. On tärkeää, että nykyiset ja tulevat sukupolvet ovat tietoisia tästä Suomen historian vaiheesta. Internetin aikakaudella historian opetus on erityisen tärkeää, jotteivät suvaitsemattomuus ja vihapuhe arkipäiväistyisi ja menneisyyden virheet toistuisi.

Kansallinen identiteetti ei eheydy, jos unohtaa olennaisen seikan historiallisesta muististaan. Uhriuden ja syyllisyyden sekoittuminen haurastaa identiteettiämme. Vaikka Suur-Suomi-hankkeessa olisi ollut kyse korjaavan kokemuksen hakemisesta venäläisten historian saatossa tekemille vääryyksille, sen uhkarohkeus hipoi itsetuhoisuutta. Sodan koettelemukset ja raskaat menetykset jättivät veteraaneihin lähtemättömän jäljen, joka muutti kansakunnan maailmankuvaa ja kasvatti rauhantahtoa. Heidän torjuntavoitoksi tulkittu uskoton voimanponnistuksensa ylivoimaista vihollista vastaan on kunnunnut tarpeesta puolustaa sisukkaasti vapautta ja itsemääräämisoikeutta. Olkoon se sotasukupolven lahja jälkipolville, tosin lahja, jota ei enää tarvitse kierrättää kuten se heille annettiin tehtäväksi. Meidän tehtävämme on ymmärtää sotasukupolven antaman uhrin merkitys, jotta oppisimme elämään rauhassa.

Oula Silvennoinen:

Kumpujen yöhön

- ELI KUINKA HISTORIAALLINEN MUISTI VÄÄRISTYI

*Vanhan rajan puomi ja voitonvarma opaskyltti Juntusrannasta Uhtualle vievä-
lä tiellä heinäkuussa 1941. Suur-Suomea koskevia kaavailuja ei loppuvuodesta
1941 tarvinnut julkisuudessa mitenkään peitellä. Kiusallinen tosiasia kuitenkin
oli, että Suur-Suomi saattoi toteutua vain Saksan voiton seurauksena. Sodan jäl-
keisenä aikana Suur-Suomi-innostuksen kohtalona oli painua osin unohduksiin.*

Kuva: Hederström / SA-kuva.

Juuri tällä kohdalla on inhimillinen mielenkiinto suurimmillaan. Murroksessa, rajalla, katkeamispisteessä, saumassa. Eivät vain šakkinappulat tärisseet pelilaudalla; itse lauta katosi kokonaisten ihmisryhmien alta. Tällaiset tapahtumat aiheuttavat sielullisia luhistumisia, maasta muuttoja, itsemurhia, kansainvälisiä pakolaisongelmia. Miten selvisivät ne, jotka siihen asti olivat esittäneet näkyviä osia? Miten ne, joiden roolihahmo ja henkilöahmo olivat kasvaneet yhteen ja joiden nimi merkitsi suuntaa, tilannetta, vaikutusvaltaa?

Matti Kurjensaari

Kauppalehden päätoimittajan Einar Inkeröisen puhelulinja ei vuoden 1945 lopulla ollut turvallinen. Sitä kuunneltiin salaa. Kuuntelija oli valtiollinen poliisi. Joulukuun puolimaissa siepatussa puhelussa Inkeröiselle oli soittanut tunnistamaton miesääni, joka kertoi keskustelustaan Kalle Lehmus -nimisen henkilön kanssa. Lehmus oli sanonut haluavansa tavata Inkeröisen. Sitten soittaja sanoi jotain, mitä julkisesti ei voinut sanoa. Se kiinnosti valtiollisen poliisin kuuntelijaa. Soittaja ja Lehmus olivat päätyneet haikailemaan runsaan vuoden takaista aikaa kansallissosialistisen Saksan liittolaisena: "Me muistelimme menneitä hyviä aikoja, jolloin juotiin viskyä ja saksalaiset olivat maassa."¹

Hyvät ajat olivat joulukuussa 1945 takanapäin, siitä todisti jo linjalle tunkeutunut valtiollisen poliisin kuuntelijakin. Yleisesti myös tiedettiin, että Suomen turvallisuuspoliisi oli vahvasti kommunistien ohjauksessa. Toukokuussa 1945 viraston apulaispäälliköksi oli nimitetty Suomen Kommunistisen Puolueen puheenjohtaja Aimo Aaltonen. Elokuuhun mennessä melkein kaikki vanhat toimenhaltijat oli vaihdettu henkilöstöasioissa ratkaisevaa valtaa käyttelleen

Aaltosen hyväksymiksi. Joulukuussa, jolloin Einar Inkeroinen salakuunneltiin, valtiollisen poliisin päällikkönä toiminut Otto Bruusii jätti eronpyyntönsä turhautuneena Aaltosen ja tätä tukeneen sisäasiainministeri Yrjö Leinon mestarointiin. Punaisen Valpon mahdin päivät olivat alkaneet.²

Einar Inkeroinen ei ollut joutunut valtiollisen poliisin silmätikuksi sattumalta. Laajat yhteiskuntasuhteet omannut Inkeroinen oli näkyvä hahmo kommunistien vastaisessa julkisessa kirjoittelussa. Hänen johtamansa Kauppalehden taustavoimina olivat Tukkukauppiain liitto sekä Kansallis-Osake-Pankki, jonka johtajistoa oli sodan aikaisen saksalaismielisyytensä tähden jo päätyneet länsiliittoutuneiden mustalle listalle. Muuttuneessa poliittisessa tilanteessa KOP oli noussut vasemmistolehdistön päämaaliksi avoimesti kommunismin ja Neuvostoliiton vastaisen pääoman linnakkeena. Eikä KOP:n sodan ajan kansallismielistä heimoinnostustakaan varmasti ollut unohdettu. ”Suur-Suomi on syntymässä”, pankin mainoskampanja oli julistanut vuonna 1941 ja kehottanut säästäjiä asettamaan säästönsä ”kansakunnan palvelukseen” eli KOP:n tileille.³

Einar Inkeroinen ei siis ollut kuka tahansa ja vielä vähemmän oli kuuntelun yhteydessä esiin tullut Kalle Lehmus, joka edusti sosiaalidemokraattien oikeistosiipeä. Hän kohosi puolueensa järjestösihteeriksi 1930-luvun loppupuoliskolla ja ansaitsi poliittisen taustavaihtajan tittelin. Lehmus junaili asioita yleensä sivussa julkisuudesta, joskus myös salaa. Talvisodan aikainen suuri kaappaus oli ollut Tukholmassa oleskelevan, epäroivän kommunistin Arvo Tuomisen värvääminen Suomen propagandan palvelukseen valtiollisen poliisin kautta kanavoidulla rahalla. Jatkosodan aikana Suomen Aseveljien Liiton keskeinen perustajahahmo Lehmus oli toiminut päämajan tehtävissä Suomen propagandan kehittäjänä. Hän oli elokuusta 1942 lähtien istunut myös laajennetun SS-vapaaehtoistoimikunnan jäsenenä. Lehmuksen kaipuu aikoihin jolloin ”saksalaiset olivat maassa”, oli epäilemättä aitoa. Hän oli kuulunut Saksan lehdistötätseana Suomessa toimineen Hans Metzgerin tiukimmin salattuun informanttipiiriin, jonka jäsenten nimiä Metzger ei paljastanut vielä 1980-luvulla ilmestyneissä muistelmateoksissaankaan. Sodan päätyttyä Lehmus jatkoi pääesikunnan tiedotustoimiston päällikkönä.

Hänellä oli maine moneen suuntaan taipuisana miehenä. Vuodesta 1948 lähtien Lehmus ainakin oli läheisissä yhteyksissä Norjan sotilastiedusteluun, ja sitä kautta Yhdysvaltoihin, johon hän välitti sekä Suomea että Neuvostoliittoa koskevaa sotilaallista tietoa.⁴

Myös Einar Inkeroinen oli sota-ajan tunnettuja saksalaismielisiä suomalaisia. Niin tunnettu, että Metzger rinnasti hänet siinä suhteessa kokoomuksen pää-äänenkannattajan Uuden Suomen päätoimittajaan Lauri Ahoon sekä nimimerkillä ”Vaasan Jaakko” murrepakinoineseen kokoomuksen lapualaishenkiseen kansanedustajaan Jaakko Oskari Ikolaan. Sodan aikana Inkeroinen oli tavannut Metzgeriä usein ja välittänyt tälle tietojaan ja näkemyksiään suomalaisesta yhteiskunnasta. Niin oli tehnyt myös Kalle Lehmus ja moni muu, mutta vuoden 1945 joulukuussa tällaiset kontaktit olivat jo muuttuneet raskauttaviksi.⁵

”Saksalaismielisyys” ei tässä tarkoittanut vain jotain epämääräisen lämpimiä tunteita Saksan kulttuuria kohtaan tai saksan kielen harrastusta. Se merkitsi ennen kaikkea asettumista suomalais-saksalaisen aseveljeyden ja Saksan dominoiman uuden eurooppalaisen poliittistaloudellisen järjestyksen, Uuden Euroopan taakse. Sisällöltään tällainen saksalaismielisyys vastasi kansallissosialistien omaa kielioppia. Siinä saksalaisystävällisyys, *Deutschfreundlichkeit*, tarkoitti nimenomaan asennetta kansallissosialismia ja Uutta Eurooppaa kohtaan. Saksalaisystävällisyyden vastakohta oli saksalaisvihamielisyys, *Deutschfeindlichkeit*, joka tarkoitti ennen kaikkea kansallissosialismin vastaisuutta. Saksalaismielisyyden aikalaismerkitys pääsi kuitenkin sodan jälkeisellä aikakaudella hämärtymään, kun termin alle lakaisiin kaikki Saksan-ystävyyden sävyt kulttuuriharrastuksista kansallissosialismin ihailuun.⁶

Saksalaismielisyyttä tai ei, Inkeroinen Kauppalehdessä ajama ilta-päivälehtityylinen asian ja viihteen yhdistelmä puri. Levikki lähti jo 1930-luvulla nousuun. Sodan päätyttyä lehti kohosi nopeasti yhdeksi 1940-luvun loppupuolen kommunisminvastaisen taistelun pääkanavista. Siitä kertoi myös Vilho Helasen, välirauhansopimuksen nojalla lakkautetun Akateemisen Karjala-Seuran entisen puheenjohtajan ja tunnetun heimoaktivistin, säännöllinen ja hilpeän pureva kirjoittelu Kauppalehdessä nimimerkillä ”Tero”. Ellei punaisella valtiollisella poliisilla olisi ollut muuten syytä kuunnella Inkeroinen puhelinta, sen

olisivat tarjonneet Teron julkaisemat mielipiteet. Valtiollisen poliisin selvitysyrityksistä huolimatta nimimerkin taakse kätkeytyneen Helasen henkilöllisyys pysyi salassa aina 1990-luvulle asti.⁷

Jos Teron oikea henkilöllisyys olisi paljastunut, ei Vilho Helanen olisi enää enempiä esittelyjä kaivannut. Yhtenä sotienvälisen aikakauden näkyvimmistä ja tunnetuimmista kansallismielisistä ylioppilasjohtajista Helanen oli entinen AKS:n ja Suur-Suomen aatteen tulisieluinen äänitorvi. Nationalistisia haavekuviaan 1930-luvulla ”lapualaiseksi” tunnustautunut ja IKL:n mustassa paidassa marssinut Helanen ei hylännyt, mutta monen muun lailla talvisota taivutti hänet ilmeisen aidosti etsimään sovintoa maltillisen vasemmiston kanssa. Silti hän syksyllä 1944 sotkeutui vielä Saksan vastarintaliikekaavailuihin Suomessa ja sai kesäkuussa 1950 tuomion maanpetoksesta. Sitä ennen julkaisut Teron pakinat toivat kuitenkin esiin uuden valtioviisauden, jonka suomalaisen poliittisen oikeiston entiset radikaalitkin edustajat olivat pakon edessä nopeasti omaksuneet. Tero kirjoitti:

Meidän on saatava suhteemme mahtavaan naapuriimme hyväksi ja luotamukselliseksi — Siksi on järjetön sellainen ajatuskin, että meidän lehtemme esiintyminen olisi jotenkin Neuvostoliiton-vastaista. Aivan toinen juttu on se, että me iskemme kotikommunistejamme vastaan. Iskemme aina ja kaikkialla. Ihan mielihyvin.⁸

Helasen hahmottelema linja paalutti julkisen puheen liikkumavaran kauas sodanjälkeiselle aikakaudelle. Julkinen Neuvostoliitonvastaisuus oli raja, jota Suomessa ei enää voinut seurauksitta ylittää. Toden teolla se murtui vasta Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen 1990-luvulla. Kokonaan Suomessa ei silti tarvinnut edes 1940-luvun epävarmuuden täyteisinä loppuvuosina vaieta. Keskustelua ja arvos-telemista saattoi jatkaa kotikommunistien kaltaisten vähemmän arkojen aiheiden kautta. Kirjoituksia ja kirjoja sai julkaista ja julkaistiin, kunhan tiettyjä sopivaisuuden rajoja ei ylitetty. Tämänkaltaisen itse-sensuroidun punnitun puheen vaihtoehtoina olivat kuitenkin vain marginalisoituminen tai vaikeneminen. Uhmakkaammat asenteet oli syytä tuoda julki vain luotetussa seurassa. Tai puhelimessa, linjoilla joita ei uskottu kuunneltavan.

KANSAKUNTA KATKEAMISPISTEESSÄ

Einar Inkeröisen ja tuntemattoman soittajan puhelinkeskustelu sekä sen päättänyt toteamus tiivistävät yhden oleellisen, sodanjälkeisen Suomen henkiseen ilmastoon vaikuttaneen tekijän. Niin Inkeröinen, Kalle Lehmus kuin Vilho Helanenkin olivat sotienvälisen Suomen merkkihenkilöitä, joiden oli sotien jälkeen sopeuduttava uuden aikakauden arvoihin ja uudennlaisiin julkisen puheen rajoihin. Yhteiskunnallisina vaikuttajina he kaikki olivat olleet huomattavan vaikutusvaltaisia, vaikkakaan eivät lukeutuneet politiikan eturiviin. Kaikesta painostuksesta ja puhelinkuuntelusta huolimatta monet heistä myös jatkoivat yhteiskunnallista vaikuttamistaan. Suomessa jäi tapahtumatta poliittinen puhdistus, vaikka kommunistit nousivat nopeasti takaisin valtakunnanpolitiikan tekijöiksi ja Neuvostoliiton tuella toteutettua vallankaappausta pelättiin. Viskyn ja saksalaisten läsnäolon haikailijat jäivät asemiinsa, vaikka pelko puhdistuksen kohteeksi joutumisesta olikin ajoittain ollut suuri.⁹

Toisin tuskin olisi voinut ollakaan. Ilman jonkinlaista suuren mittakaavan poliittista puhdistusta sotienvälisen Suomen saksalaismielisten yhteiskunnallisten vaikuttajien, poliitikkojen, virkamiesten, professorien, yrittäjien ja muiden aktiivisten kansalaisten masat eivät mitenkään olisi voineet vain kadota näyttämöltä. Siinäkin tapauksessa, että puhdistukseen olisi ryhdytty, olisivat puhdistajat todennäköisesti joutuneet tyytymään vain näkyvimpien hahmojen poistamiseen yhteiskunnan eturivistä. Kuten ensin länsiliittoutuneet ja sen jälkeen Saksan liittotasavallan viranomaiset joutuivat huomaamaan, entisiä kansallissosialisteja ja Hitlerin järjestelmän muita tukijoita oli yksinkertaisesti aivan liikaa syrjäytettäväksi liittotasavallan yhteiskuntaelämästä. Eikä se onnistunut Neuvostoliiton miehitysvyöhykkeelle perustetussa Saksan demokraattisessa tasavallassakaan, vaikka toisin sinnikkäästi väitettiin.¹⁰

Joillekin toisen maailmansodan lopputulos toki merkitsi uran päättymistä. Vilho Helanen oli heistä yksi. Akateemisen Karjala-Seuran keskeisen tekijän ja viimeisen puheenjohtajan julkinen hahmo oli rakentunut massaliikkeen soihdunkantajan asemaan. Syksy

1944 oli merkinnyt ratkaisevaa murrosta, kirjailija Matti Kurjensaaren mukaan ”syöksyä kuiluun”.

Helanen jos kuka edusti niitä, joiden julkinen ja yksityinen hahmo olivat kasvaneet kiinni toisiinsa ja jota sotienvälinen imago seurasi kuin varjo. Hän ei löytänyt itselleen enää vastaavaa roolia. Kun elämästä ei kuitenkaan voinut heretä, oli tietysti keksittävä jotain muuta. Seurasi uusi, vaatimattomampi ura jännityskirjailijana, tuomio maanpetoksesta, sairaus ja kuolema. Sydän petti Frankfurтин rautatieaseman odotushallissa kesäkuussa 1952.¹¹

Ennen niin lujan valkoisen Suomen ytimen luhistuminen eteni nimi nimeltä. Helasen kohtalo sai Matti Kurjensaaren kuvaamaan murroksen ilmapiiriä dramaattisen lopullisena:

Eivät he selvinneet. Lyhyen ajan kuluessa kuoli äskeisen aikakauden merkkihenkilö toisensa jälkeen. Ydin vuoti kuiviin — Vain tältä kannalta ovat ymmärrettävissä monet poliittiset urat, monet käännökset, takin vaihtamiset, suhteet, murtumiset, sairastumiset ja sammumiset. Näin kävi valtakunnallisissa puitteissa ja näin kävi paikallisissa puitteissa.¹²

Monelle aiemman aikakauden suurelle nimelle 1940-luvun jälkipuolisko epäilemättä merkitsi kaiken luhistumista täsmälleen Kurjensaaren kuvailemalla tavalla. Entisten valkoisten takinkäännöt aiheuttivat jäytävää suuttumusta. Silti Kurjensaari kuvasi ylimenokauden dramaattisemmaksi kuin mitä se oli. Julkisen murroksen kääntöpuoli oli yksityinen jatkuvuus. Kansallismieliset radikaalit, valkoisen aatteen, Suur-Suomen ja suomalais-saksalaisen aseveljeyden entiset ideologit ja sotienvälisen aikakauden keinoja kaihtamattomimmankin kommunisminvastaisen taistelun konkarit jäivät asemiinsa. Julkisen vaikenemisen pakko kuitenkin synnytti näiden asioiden ympärille hiljaisuuden saarekkeita, jotka ajan mittaan tulivat vääntämään kieroon suomalaista historiakulttuuria ja julkisen muistin sisältöä.

Vilho Helanen marginalisoitui, mutta Einar Inkeroiselle sodanjälkeisen aikakauden sarastus merkitsi suurinta menestystä hänen lehdimiesurallaan. Vasta poliittisten olojen normalisoituminen käänsi Inkeroisen johtaman Kauppalehden levikin taas laskuun ennen hänen

Pelottavan ajankehtainen teos nationalismissa

Luvattu maa kertoo 1920- ja 1930-lukujen isänmaallisesta haave-, uhri- ja vihapuheesta sekä sota-ajan miehityskokeuksista Itä-Karjalassa. Kirjoittajat kuvaavat eri näkökulmista, miten tavalliset rivimiehet, naiset ja kulttuuriväki osallistuivat Suur-Suomi-hengen nostatukseen.

Aatteen juuret olivat syvällä 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa nationalismissa. Itsenäisyytemme alkuun liittynyt heimosotien valkoinen ideologia on monille tuttua, mutta Itä-Karjalan suomalaistaminen kuului myös työväenliikkeen intresseihin.

Itä-Karjalaan saavuttiinkin vuonna 1941 kuin pyhään maahan, sukulaisheimojen ja Suomen luonnonmukaisten rajojen ääreen. Valloitusta perusteltiin ristiretkenä bolševismia vastaan. Mistä Suur-Suomi-henki sai alkunsa ja käyttövoimansa? Miten ihmeessä suomalaiset suhtautuivat niin voitonvarmasti moninkertaisesti vahvempaan vastustajaansa? Entä kuinka Suur-Suomi-aatteen ajajat selvisivät häviöstä ja sodan jälkeisestä suunnanmuutoksesta?

Kirjan tekijät ovat uutta suomalaista sotahistorian tekijäsukupolvea. Mukana ovat filosofian tohtorit Ville Kivimäki, Oula Silvennoinen ja Tuomas Tepora. Kirjan ovat toimittaneet sosiologian dosentti Sari Näre ja filosofian maisteri Jenni Kirves.

Päällys Mika Tuominen

